

Дошкільне виховання

січень

1

1963

Проблема навчання грамоти дітей шести років

В. ПОМАГАЙБА,
кандидат педагогічних наук

Навчання грамоти — винятково важливий етап в житті і розвитку дитини. Грамота відчиняє двері до науки, культури, до пізнання світу. Чим раніше ці двері буде відчинено, тим сприятливішими стануть умови для всебічного розвитку дитини. Зволікання з початком оволодіння грамотою затримує загальний розвиток дітей, що стає неприпустимим в умовах сучасного бурхливого росту техніки, науки, мистецтва.

Коли ж починати навчання дітей грамоти? Це проблема економічна, педагогічна і політична. Загальне обов'язкове навчання в СРСР було запроваджено спочатку з восьми років, а в 1943 р. — з семи. Нагадаємо, що це були важкі роки Великої Вітчизняної війни, однак партію і уряд не спинило те, що перехід до навчання з семи років потребує величезних додаткових коштів. Впровадження обов'язкового навчання з семи років було важливим вкладом в дальший розвиток нашої країни.

За 45 років радянського будівництва культура, техніка в СРСР докорінно змінилися і зайняли передові позиції в світі. Неймовірно зросли можливості і завдання в галузі освіти і виховання, підвищилися здібності наших дітей. У зв'язку з цим життя нині настійливо висуває питання про те, щоб у найближчі роки обов'язкове навчання починати не з 7-ми, а з 6-ти років. Але виникає принципове питання, чи можливо і доцільно це робити, чи дозволяють стати на цей шлях природні

можливості дітей, загальний їх розвиток.

Завдання і можливості в навчанні грамоти

Для успішного навчання грамоти треба, щоб дитина мала достатній запас уявлень і слів, відповідно розвинуту усну мову, початки логічного мислення, могла переносити смислове значення усного слова на його графічний образ і навпаки, розрізняти в усній мові слова і звуки в них, тобто свідомо виконувати звуковий і буквений аналіз і синтез слів, була здатна зосереджуватися на 10—15 хвилин на одному виді роботи, запам'ятовувати графічні образи слів, координувати рухи руки, пальців. Без цього неможливо і навіть шкідливо навчати дитину читати і писати.

Дослідження багатьох психологів (П. П. Блонського, Є. А. Аркіна, Г. С. Костюка, С. Л. Рубінштейна, В. В. Єфімова, О. М. Леонтьєва, Т. Г. Єгорова, Н. І. Красногорського, А. В. Запорожця та ін.) довели, що у дітей 6—7 років відбувається істотний перелом щодо розвитку їх уваги, пам'яті, мислення, що в цьому віці клітинна будова головного мозку в основному вже сформована на зразок дорослої людини; що в процесі занять учбового типу у дітей цього віку розвиваються пізнавальні інтереси, виробляються уміння уважно слідкувати за показом і поясненнями вихователя, осмислювати і запам'ятовувати сприйняте, підпорядковувати дії поставленому

учбовому завданню, «виникає стремління до навчання, виробляються найпростіші форми уміння вчитися»¹.

Слід враховувати, що у Чехословаччині, Німеччині, Франції, Італії, Швейцарії, Австрії, США навчання в школах давно вже ведеться з 6-ти років, а в Англії навіть з 5-ти; в Естонській, Латвійській РСР на протязі ряду років навчають грамоти дітей 6-ти років.

Академією педагогічних наук РРФСР в 1956—1958 рр. було проведено систематичне навчання дітей шестиліток за експериментальним навчальним планом. Навчання проводилось у старших групах дитячих садків і в спеціально організованих групах при школі. Заняття тривали по 30 хвилин. Навчанню читання і писання було відведено по 3 заняття на тиждень. Досвід показав, що з 214 дітей, лише 7 не навчилися читати і 10 — писати². Отже, експериментально доведено, що діти 6-ти років за 8 місяців навчання можуть засвоїти всі букви алфавіту, навчитися читати нескладний текст, писати рядкові і спрощені великі букви, списувати і писати під диктовку нескладні слова і речення.

Проведена перед цим експериментом перевірка стану читання і писання дітьми перших класів у вересні показала, що з 635 учнів, які вступили до школи, 46 процентів уміли читати (29 процентів читали словами і складами, 17 читали по буквах) і лише 8,2 процента зовсім

не знали букв¹. Значно гірша картина з письма: зовсім не вміли писати 20 процентів, друкованим шрифтом писало 68,5 процента, а письмовим — 11,2 процента.

Аналогічне дослідження під нашим керівництвом проведено 5—10.IX 1962 р. в школах м. Києва: № 30, 87, 92 і 155. Дослідження показало, що із 190 дітей, які вступили до 1 класу, вміли вільно читати 21 процент, читали по складах і буквах — 37,4, знали букви — 21,6 і зовсім не читали 20 процентів; писали друкованим шрифтом 55,3 процента, письмовим — 7,9 і не вміли писати 36,8 процента. Цікаво відмітити, що 78,4 процента цих дітей виховувалися в дитячих садках, в яких, відповідно до програми, читати і писати не навчали.

В березні — травні 1960 р. під нашим керівництвом у дитячих садках м. Києва № 212 (український, вихователька М. Г. Маріко) і 4/70 (російський, вихователька Б. Н. Затуловська) було проведено 56 занять з навчання грамоти. Заняття проводились щодня по 30 хвилин: три з читання і три з письма. Вивчали 10 букв: а, у, о, и, м, н, л, р, с, ш. Для перевірки письма 3.VI було проведено диктант. Враховувався час, на протязі якого діти писали слова і речення.

Ура (2 хв.). Луна (3 хв.). Нора (3 хв.).
Наш Роман (5 хв.). Наша Саша (5 хв.).

Наслідки читання і писання виховательки оцінили так:

Дитячий садок № 212			Дитячий садок № 4/70	
	Читання	Письмо	Читання	Письмо
Відмінно	6	5	13	4
Добре	14	13	8	5
Посередньо	8	7	1	12
Незадовільно	—	3	2	3
Разом	28	28	24	24

¹ А. В. Запорожец, Проблемы психологического исследования дошкольного детства. Збірник «О проблемах дошкольного воспитания», М., 1962, стор. 62—63.

² А. В. Янковская-Байдина, Опыт организации обучения детей шести лет в школе и детском саду, «Известия АПН РСФСР», стр. 13.

¹ А. В. Янковская. Знания и навыки в области чтения и письма у детей, поступающих в I класс. («Известия АПН РСФСР», вып. 107, 1959, стор. 7—9).

У своїх звітах виховательки стверджують, що дітей старшої групи дитячого садка цілком можна навчити грамоти; що заняття з читання і письма дуже цікавлять їх.

З наведених даних напрошується висновок про те, що сучасне суспільне життя, сучасний стан культури в нашій країні вимагають і дозволяють навчати дітей грамоти (і не тільки грамоти) з шести років, а не з семи. Перші кроки в цьому питанні повинні зробити дитячі садки.

Міністерство освіти УРСР в проєкт нової програми виховання в дитячому садку внесло навчання елементів грамоти — вивчити 12 букв (*а, у, о, и, м, н, л, р, с, ш, п, т*), навчити читати слова з ними і підготувати дітей до письма. Це той мінімум, з якого слід починати цю важливу державну справу.

Основні закономірності процесу навчання грамоти

Навчитися читати можна по-різному. Одні способи цілком відповідають природним закономірностям процесу оволодіння технікою початкового читання, інші лише наближаються або й відходять від них. Так, досить часто діти при допомозі рідних вивчають букви, в результаті вправ стихійно засвоюють процес зливання приголосного з голосним і починають читати. Але такі діти досить часто читають механічно, а писати довгий час не можуть навчитися. Якщо дитину привчили називати букви *бе, ве, ге, де...* або *ка, ель, ем, ен...*, після довгого тренування в читанні складів вона, нарешті, навчається читати, але з великими труднощами і згодом при письмі, як правило, часто пропускає букви, зокрема голосні: пише *«всна»* замість *«весна»*, *«нга»* замість *«нога»*, бо, пишучи приголосну, дитина мислить її з голосною, примислює голосну. Взагалі дітям, які навчилися читати у відриві від писання, важко оволодівати процесом письма, бо письмо потребує усного аналізу слів, а читати можна навчитися і без такого аналізу.

Навчаючи читати і писати, ми по-

винні усвідомити, що процес читання і процес писання природньо будуються на основі аналізу дитиною своєї усної мови. Адже саме на цій основі історично виникло письмо, а за ним читання. В основі процесу оволодіння читанням і письмом лежать уміння, а згодом навичка аналізувати свою усну мову: розрізняти в ній речення, слова, склади і звуки. З цього і слід починати навчання грамоти.

Проте самоспостереження і самоаналіз взагалі розвиваються у дітей лише з третього-четвертого року життя: ми не пам'ятаємо того, що було з нами до трьох років, а якщо і знаємо, то лише з розповіді рідних. Отже, вправи на розвиток самоспостереження і самоаналізу є важливою передумовою успішного початкового навчання читати і писати. Нехай діти розповідають, що і як вони робили щойно, сьогодні, вчора, колись.

Той факт, що природною першоосновою читання і письма є аналіз усної мови, вимагає, щоб у дітей, які навчаються грамоти, була досить розвинута усна мова. Тому заходи щодо розвитку усної мови у дітей є першорядною передумовою навчання грамоти.

Розвиток мови щільно пов'язаний з розвитком мислення у дітей. Слово, речення набуває свого значення лише тоді, коли воно пов'язане з образом конкретного предмету, дії, якості. Звідси обов'язковою умовою успішного навчання грамоти є різного роду наочність і безпосередня дія дітей. Якщо цього не забезпечено, то деякі діти читають слова і речення механічно, не пов'язуючи з їх змістом, а це затримує розумовий, моральний і естетичний розвиток дитини, і згодом вона відстає в навчанні і вихованні.

У малого і дорослого не буває думок без слів, без образів. Слова викликають образи, а образи слова. Поза образами, поза уявленнями слова пусті, позбавлені будь-якого змісту, тобто мислення, як такого, не існує. Навчаючи грамоти, ми до смислового і слухового образу слова додаємо його зоровий образ у вигляді букв. Зоровий образ слова

стає зрозумілим; коли він пов'язаний із слуховим, а через нього з смисловим.

Процес читання і письма умовно можна відобразити в таких схемах:

а) читання:

Зорове сприймання слова → Артикуляційно-слуховий акт → Виникнення смислового образу

б) списування:

Зорове сприймання тексту → Артикуляційно-слуховий акт → Смисловий образ → Словесно-географічне зображення

в) диктант:

Слухове сприймання слів → Артикуляційно-слуховий акт → Смисловий образ → Словесно-географічне зображення

г) самостійне письмо:

Смисловий образ → Артикуляційно-слуховий акт → Словесно-географічне зображення

З наведених схем читання і різних видів письма ясно, що ці два процеси взаємозв'язані і що основними і невід'ємними моментами кожного з них є: 1) смисловий образ — уявлення суті того, про що читають чи про що пишуть: кожне слово чи речення, яке діти читають чи пишуть, вони повинні розуміти, уявляти в конкретних смислових образах; 2) артикуляційно-слуховий акт, тобто вимова вголос чи про себе; дітей треба привчати чути свою вимову і звертати увагу на артикуляцію, на процес мовлення ними звуків, складів, слів, речень під час читання і особливо письма. Для цього треба завжди добиватися від дитини правильної вимови слів, вчити аналізувати речення по словах, складах і звуках на основі самоспостереження.

Слід додати, що і дорослі, і діти під час читання і письма звертають увагу лише на перші і останні моменти в наведених схемах. Так роблять і вихователі та вчителі, тоді як провідне значення в процесі читання і письма мають середні моменти: артикуляційно-слуховий акт, наявність смислового образу. Але вони внаслідок тренування автоматизуються і стають непоміченими, прихованими. В процесі ж формування навичок читання і письма середні моменти цих процесів повинні бути під постійною увагою і контролем як вихователів, так і дітей.

Обладнання для навчання грамоти

Для занять з дітьми старшої групи дитячого садка, особливо з грамоти, потрібно спеціально обладнати одну кімнату або частину великої кімнати.

На глухій стіні кімнати слід повісити класну дошку або прибити кусок лінолеуму відповідного розміру. Добре, коли класна дошка розлінійована в косу лінію і в клітинку. Праворуч дошки слід прибити планки довжиною 0,75—1,0 метра з цвяхами чи крючками, щоб на них можна було вішати таблиці з малюнками, з числами, класну азбучну таблицю тощо.

Перед класною дошкою стоять два-три ряди столиків такого розміру, щоб за ними діти старшої групи могли писати, складати з різної азбуки слова, речення. За кожним столиком повинно сидіти двоє дітей так, щоб усі під час занять могли дивитись на класну дошку, картину, на вихователя. Розставляти столики треба так, щоб світло з вікон падало на зошит з лівого боку. Стіл для вихователя повинен стояти недалеко від класної дошки, перед столиками збоку.

Основним посібником для навчання грамоти в дитячих садках є класна розрізна азбука та індивідуальні розрізні азбуки (для кожної дитини). З букварем не слід працювати, бо в школі доведеться продовжувати і завершувати навчання гра-

бокові кишеньки для тієї ж розрізної азбуки. На кожну кишеньку наклеюється відповідна буква. Середина чотирьох смужок коленкору залишається вільною. Тут у процесі занять викладають букви, слова, речення.

На кишеньках наклеюють або надписують друкованими літерами ті 12 букв, що вивчаються за програмою дитячого садка. В даній таблиці передбачено ще 4 кишеньки для букв: *і, к, в, д*, які вивчалися в порядку експерименту в дитячих садках. Кишеньки заповнюють картками з розрізної азбуки поступово, тоді, коли настає час вивчати дану букву.

Індивідуальна «Папка з буква-

в попередньому, додано ще 4 букви. Картки з буквами вкладають в кишеньки не відразу, а поступово, ті, що вивчаються. Їх слід наклеїти на цупкий папір.

Дві поздовжні смужки в нижній частині «Папки з буквами» залишаються вільними. За них в процесі навчання закладають букви, склади, слова, речення.

В навчанні грамоти найважче дається дітям зливання приголосних з голосними. Цей процес значно полегшується вправами на класній «Таблиці складів».

Таблицю складів виготовляють з картону відповідно до розмірів класної розрізної азбуки. Верхній ряд наклеюють чи викладають з

	Аа	Уу	Оо	Ии	Іі
М	Ма	Му	Мо		
Н	На	Ну	Но	Ни	Ні
С					
Ш					

Таблиця складів

ми» має іншу форму. Виготовляють її з картону чи палітурок непотрібної книжки.

Поздовж кожної половини палітурки наклеюють по 2 коленкоріві смужки. У верхній половині смужки перешивають чи сколюють дротом 7 разів, щоб утворити 8 кишеньок. На кожній кишеньці наклеюють чи надписують одну з тих букв, що визначені програмою для вивчення. В даному посібникові, як і

5 голосних: *А, У, О, И, І*. Горизонтально наклеюють 4—5 смужок, які пришиваються чи приколюються вертикально, так, щоб у кожному ряді утворилося 5 кишеньок, за які можна закласти дві картки з буквами (склад). Ліворуч вертикально теж утворюються кишеньки, за які закладають приголосні букви. Приголосна ліворуч і голосна зверху утворюють склад.

«Азбучна таблиця», «Папка з бук-

вами» і «Таблиця складів» є обов'язковими посібниками для навчання грамоти. Виготовляються вони кожним дитячим садком при допомозі школи, з якою він зв'язаний. Велику допомогу в цій справі можуть подати батьки.

Важливим посібником є також «Азбука в малюнках». Цей посібник виготовляють з малюнків, на яких зображені предмети, назви яких починаються з потрібної букви, яка подається друкованим і рукописним шрифтом, наприклад, намальовані окуляри і біля малюнка ліворуч — друковані, а праворуч — скорописні букви *О*: великі і малі; намальовано дерево і біля нього друковані й скорописні, велика і мала букви *Д*. Добираючи для букви малюнок, треба зважати на те, щоб предмет, на ньому зображений, відразу викликав у всіх дітей одну назву; щоб після першого приголосного стояв голос-

завжди висить на стіні і допомагає дітям запам'ятовувати чи згадувати букви.

Кожна дитина повинна мати папку для зошитів, в якій зберігається зошит в косу лінію (для письма пером) і зошит в клітинку (для писання друкованими буквами, креслення і малювання олівцем), а також «Папка з буквами».

На заняттях з дітьми часто доводиться читати, вести бесіди за малюнками. Тому слід мати збірки оповідань, казок, віршів, а також книжечки з малюнками. З таких книжечок на найбільшу увагу заслуговує «Весела абетка» Наталі Забіли. В цій книжці вихователька знайде до кожної букви вдало складені віршики, в яких багато разів зустрічається звук, що вивчається. Так, на букву *С* подано вірш:

Стоять під снігом сосни сонно,
Сидять на соснах снігурі.

Автомобіль Аа Аа	Утюг Уу Уу	Окуляри Оо Оо	И и
Молоток Мм Мм	Ножик Нн Нн	Сани Сс Сс	Шапка Шш Шш
Лист Лл Лл	Риба Рр Рр	Піонер Пп Пп	Тачка Тт Тт
Індик Іі Іі	Кіт Кк Кк	Відро Вв Вв	Дерево Дд Дд

Азбука в малюнках

ний звук, до того ж краще твердий.

Виготовити «Азбуку в малюнках» можна способом аплікації, добравши відповідні малюнки; друковані букви слід наклеїти, а рукописні — написати. «Азбука в малюнках»

Санчата на ставок з розгону
Скотились весело з гори.

В цьому вірші 14 раз зустрічається звук *с*.

На букву *К* вміщено такий текст:

Качки край копанки клопочуть,
Качаток кличуть під комиш.

Кача впіймати кішка хоче,
Катруся киці каже: — Киш!

Кожна сторінка «Веселої абетки» добре ілюстрована.

Крім картин і книжечок, слід мати набір іграшок, ляльок, моделей, які можна буде використати в бесідах під час занять з грамоти. Якщо кімнату для занять можна затемнити, то слід використовувати фільмоскоп з відповідними діафільмами або й кіно.

В багатьох школах виготовляють для дітей різні лото з грамоти. Такі лото цілком придатні і для дитячих садків. Лото А. Й. Воскресенської для дітей шести років «От звука к букве» складається з 15 карт № 1 і 15 карт № 2. На кожній карті розміщено 9 рисунків, назви намальованих предметів починаються на одну з вивчених букв. Дитина дивиться на малюнок, називає намальовану там річ, ділить це слово на склади, виділяє перший звук у слові, знаходить відповідну букву і кладе в квадратик біля малюнка.

Ігрові засоби надзвичайно корисні в навчанні дошкільників грамоти. Таких ігор поки що небагато, але введення грамоти в дитячі садки пожвавить творчість дошкільних працівників у цьому напрямку.

Заняття в добукварному (підготовчому) періоді

У проєкті «Програми виховання в дитячому садку» не вказано, в якому кварталі проводити навчання дітей елементів грамоти. Наша експериментальна робота в дитячих садках м. Києва показала, що вивчати 12 букв, передбачених програмою, або 16, як це робимо ми, цілком можливо в другому півріччі навчального року, тобто в січні — травні. За програмою на елементи грамоти виділено 4 заняття на тиждень, хоча було б доцільніше дати 6 занять, зменшивши на одне заняття з малювання, елементи якого матимуть місце в навчанні грамоти, і одне заняття з ліплення, роль якого в старшій групі зменшується.

Якщо навчання грамоти почати 8 січня і закінчити 30 травня з першою 26 березня — 1 квітня, то

ця робота може бути розрахована на 19 тижнів: 3,5 тижня в січні, 4 — в лютому, 3,5 — у березні, 4 — в квітні і 4 — в травні. За цей час при 4 заняттях на тиждень може бути проведено 76 занять, а при 6 заняттях — 114 занять.

Заняття з грамоти в дитячих садках, де ми проводили експерименти, поділялися на два періоди: добукварний і букварний. В кожному з цих періодів заняття проводилися паралельно, чергувалися: одне з читання і одне з письма.

Добукварний період має своїм завданням: 1) навчити дітей розрізняти в усній мові речення, слова, склади і звуки; 2) ділити речення на слова, слова на склади і виділяти в словах звуки; 3) привчити дітей до самостережень над своєю вимовою речень, слів, звуків, над артикуляцією мови; 4) підготувати дітей до письма букв і слів; 5) продовжувати розвивати мову і мислення дітей; 6) привчати дітей до організованих навчальних занять.

На добукварний період відводиться, орієнтовно, 12 занять: 6 — з підготовки до читання і 6 — з підготовки до письма. Кожне з цих занять будується так, щоб діти переважно діяли: говорили, відповідали на запитання, малювали, писали, гралися. Кожен з цих видів діяльності під час занять може тривати 5—8 хвилин.

А. Підготовка до читання

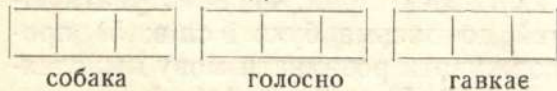
З шести занять по підготовці до читання два відводиться на засвоєння дітьми елементарного поняття про речення, два — про слово і два — на виділення із слова звука. Майже кожне з цих занять починається з бесіди за малюнком чи короткого оповідання виховательки, з вивчення короткого віршика, з бесіди про те, що діти бачили під час екскурсії, і т. ін. З бесіди, з розповіді виділяється 2—3 речення, які і стають предметом аналізу.

Для того, щоб поняття речення, слова, складу і звука стало конкретнішим для дітей, використовують малювання олівцем у зошитах в клітинку. Вихователька на класній

дощі, а діти в зошитах малюють в ряд стільки прямокутників, скільки слів у даному реченні, називають друге, перше, третє слово в ньому. Діти придумують речення про певні предмети, про своїх товаришів, про ті речі, події, що мають місце в кімнаті, за вікном тощо. У придуманих дитьми реченнях бувають прийменники («Ми гуляли в садку»), які їм важко розрізнити. Таке речення вихователька відповідно змінює або опускає.

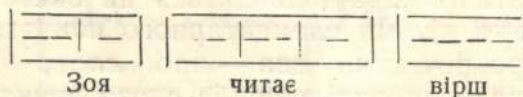
Можна запровадити гру в речення: вихователька виголошує одне-два слова, а діти додають одне чи два слова, щоб вийшло речення.

Під час занять на поділ слів на склади також креслять прямокутники, але кожен з них ділиться на стільки клітин, скільки в слові складів, наприклад:

Поділ слів на склади супроводять сплескуванням в долоні, прикладанням руки до підборіддя, спостереженнями над відкриванням рота. Діти повинні назвати третій, другий, перший склад у слові.

Ділення слова на звуки дітям дається важко. Тому спочатку виконують вправи на виділення звука на початку і в кінці слова. Потім нескладні за вимовою слова (*мама, лоб, ніс, очі, рот*) поділяються і на звуки. Графічне зображення цього поділу продовжується: замість звука у слові ставиться риска, наприклад:

Поділ слів на склади і звуки продовжується на заняттях букварного періоду.

Проводять також гру на закінчення слів, наприклад: *Ва — (ля, ня, ся), Со — (н, м, ня)*; на придумання слів з двома, трьома складами; придумування слів, що починаються чи закінчуються на згаданий звук, наприклад: *Н — (-ога, -іс, -оси, -іна, -ора). (сов) -а, (ворон) -а.*

В добукварному періоді остаточно виявляються діти, які неправильно

вимовляють деякі звуки. З цими дітьми ведуться спеціальні вправи (поза заняттями) по виправленню недоліків мови. Дітям, які неправильно вимовляють звуки, дуже важко навчатися читати і ще важче писати.

Б. Підготовка до письма (за даними експериментальної роботи)

Підготовка до письма здійснюється двома шляхами: писання пером елементів букв і малювання олівцем різних візерунків. Писання пером займає більшу частину часу на заняттях з письма. Але воно стомлює дітей. Малювання олівцем дає деякий відпочинок і одночасно розвиває окомір, дрібні м'язи руки, цілеспрямовані рухи, привчає до необхідних для письма понять: пряма — похила лінія, праворуч — ліворуч, зверху вниз — знизу вверх і ін.

Писання пером привчає розрізняти лінії у зошиті, писати прямі по лінії і між двома лініями, прямі вниз і вгору, кругло-загнуті, напівовали, овали та ін. Добираючи для писання елементи букв, слід враховувати, що першими буквами, що їх навчатимуться писати діти, будуть: *а, у, о, м, н*. Елементи цих букв і слід писати в підготовчому періоді.

Під час писання пером особливу увагу необхідно приділити правильному триманню ручки і робочій позі дітей. З цією метою слід вивісити спеціальний плакат і часто звертати на нього увагу вихованців.

Що ж до малювання олівцем, то й тут слід добирати такі візерунки, які мають спільні риси з написанням перших букв і з друкуванням їх¹.

Заняття в букварному періоді

В добукварному періоді діти зрозуміли, що таке речення, слово, склад і звук у слові. Не всі можуть поділити слово на звуки. Але всі знаходять перший і останній звук,

¹ Зразки візерунків можна взяти з книги В. І. Помагайби «Попередження неуспішності в навчанні грамоти», К., 1958, стор. 63.

можуть придумати слова, що починаються або закінчуються на заданий звук, знаходять його в середині слова. Все це стає основою для переходу до засвоєння букв, до читання і писання їх, до читання і писання слів, а згодом і речень з вивчених букв.

Проведений під нашим керівництвом дослід показав, що в дитячому садку на засвоєння букви друкованої і писаної потрібно, орієнтовно, чотири години: дві на читання і дві на писання. Але є звуки, які зображаються трьома і чотирма буквами, наприклад: А, а, А, а, Б, б, Б, б. На вивчення таких букв час збільшується по годині на читання і письмо. Взагалі поспішати не треба, але й затримуватися не слід, бо заняття без нових елементів стають нецікавими.

Порядок вивчення букв має свою методичну основу. Спочатку вивчаються такі голосні звуки, як *а, у, о*. Вони чітко вимовляються, служать основою складів. Але вивчення голосних без приголосних є для дітей абстракцією, а це може знизити у них інтерес до навчання. Тому ми повинні намагатися пов'язувати кожен звук і кожную букву з живою мовою. Наприклад, *а* розглядаємо як окремий звук у мові (*А-а-а* — співає мама, колишучи дитину; «Ваня читає, а Соня пише») і як елемент слова (*мама, сани*); *у-у-у* — чуємо на заводі, на залізниці; *о* — висловлювання здивування. Але слів, виражених лише голосними звуками, дуже мало. Тому після вивчення двох-трьох голосних слід переходити до вивчення приголосних.

Приголосні розглядаються разом з голосними. Проте, одні приголосні легко сприймаються і вимовляються (*м, н, с, ш*), а інші трудніше (*б, з, п, х*); одні приголосні легко сполучати з голосними (*ма, на, му, ну, са, шу*), а інші важче (*ба, бі, па, пі, да, ду*). Тому спочатку вивчаються ті приголосні, які легко зливаються з голосними.

Зваживши різні сторони вивчення дітьми 16 букв, слід вивчати їх у такій послідовності: *а, у, о, м, н, и, с, ш, і, л, р, п, т, к, в, д*. Якщо обмежуватися вивченням лише 12

букв, то порядок їх найдоцільніший, орієнтовно, такий: *а, у, о, м, н, и, с, ш, л, р, п, т*.

На засвоєння цих букв приділяється на читання і письмо по $38-6=32$ заняття при 4 на тиждень і по $57-6=51$ при 6 тижневих заняттях.

А. З а н я т т я з ч и т а н н я

Засвоєння букви планується на два заняття. На першому діти ознайомлюються з новою буквою, чітко її уявляють, а на другому занятті засвоюють шляхом вправ. Як перший, так і другий процес обумовлюється характером засвоюваного звука і букви, наявністю дидактичних матеріалів по даній темі, а найголовніше — творчістю педагога. Проте, існують загальні настанови в цій справі.

Звук і буква, які вивчаються, майже завжди виводяться з відповідного сюжетного словесного матеріалу — з короткого оповідання, з бесіди за малюнком чи за відповідними предметами, з бесіди про екскурсію та ін. З цього словесного матеріалу вилучають два-три речення, в яких є слова з потрібним звуком. Речення поділяють на слова, слова на склади, а ті, в яких є потрібний звук, і на звуки. Слова ці добирають так, щоб звук, який вивчається, стояв на початку слова, в крайньому разі наприкінці.

Наприклад, щоб підійти до вивчення букви *А*, вихователька розповіла про одну сім'ю, в якій було троє дітей: *Аня* — найстарша, *Андрійко* — середній, а *Алла* — найменша. Жили вони дружно. Андрійко доглядав курей, підмітав двір, а Аня доглядала Аллу: одягала, взувала, давала їй їсти. Найбільше вона любила вкладати сестричку спати. Укладе в колиску і примовляє: «*А-а-а! А-а-а!...*» З цього оповідання виділяються речення: «Аня колосала Аллу», «Аня примовляла: «*А-а-а*». Кожне речення поділяється на слова. Увага зосереджується на слові «*А-а-а*».

Звук *а* виділено. Залишається показати букву *А*, розглянути її форму (дві палички з перекладиною),

скласти з паличок. Картка з буквою А виставляється на «Азбучній таблиці» і в «Папці з буквами». Звертають увагу на вимову звука А.

Розглядають «Азбуку в малюнках», знаходять там букву А, пояснюють, чому біля неї намальовано автомобіль. Придумують слова, які починаються на А. Пригадують тоді Андрійка, Аллу, Аню. Придумують слова з звуком а наприкінці, все-редині.

Підводять підсумки. Прибирають на столах. Заняття закінчено.

На наступному занятті з читання пригадують, яку минулого разу вчили букву; в зошитах для олівця пишуть друковану букву А окремо, по дві, по три підряд.

Далі педагог виставляє з розрізної азбуки слово «А—а—а», проводить звуковий аналіз; звертається увага на звук і букву. Діти довідуються, що крім великої букви, є ще буква а маленька, розглядають її форму, будову, знаходять в «Азбучці в малюнках».

Потім пишуть друковано олівцем у зошитах маленьку букву а окремо, по дві, по три підряд, далі велике А з маленьким підряд.

Розглядають вивішені на дошці плакати, відшукують в написах на них А велике і маленьке.

Вивчення букви У починалося оповіданням про дітей, які пішли в ліс по гриби і заблукали, почали гукати «Ау». При цьому було використано відому картину «Діти в лісі». Увага дітей була зосереджена на слові «Ау», в якому перша буква їм уже відома. Почали все-

бічно вивчати букву у. На другому занятті вправи з розрізною азбукою були цікавішими, бо можна було скласти слова «Ау» і «Уа».

Отже, вивчення букви в дитячому садку — це цікаве, захоплююче заняття. В ньому поєднується розвиток мови, збагачення уявлень, розвиток мислення, ідейне виховання, а в центрі — вивчення певної букви, формування навичок початкової техніки читання. Всіляко-дбаючи про те, щоб кожне заняття було цікавим для дітей, щоб на ньому було використано 4—5 видів роботи, не слід забувати, що основний спосіб навчання читання — це різноманітні вправи, безпосередня діяльність кожної дитини з розрізною азбукою, це читання тексту і усвідомлення його змісту. Без цього дитина не навчиться читати.

Що ж мають діти читати, коли поки що немає букваря? Перш за все треба широко використовувати для читання той текст, що викладається на «Азбучній таблиці». Слід також виготовляти спеціальні стінні таблиці з текстом на вивчені букви і читати їх. Такі таблиці замінюють сторінки букваря.

Для прикладу наведемо текст такої таблиці на букви: а, у, и, м, н, с.

Для пожвавлення занять з читання і для розвитку розумових здібностей дітей використовують спеціальні ігри. Наведемо деякі з них:

1. Педагог викликає до дошки 6—7 дітей, роздає картки з буквами: м, а, ш, и, н, а; виголошує відповідні слова з цих букв (Маша, шина, машина, миша); діти з своїми бук-

Мама	Оса	На	Син	Сом	Сам	Сом
Мамо	Оси	Ну	Сини	Соми	Сама	Сон
Маму	Осу	Но	Сани	Сома	Сами	Син
Мамо, на	малюнок		У Нони		малюнок	
У мамі сини						
			Нона у мамі			

вами самі стають в ряд так, щоб вийшло вимовлене слово.

2. Діти з картками стають в ряд так, щоб було певне слово, наприклад, солома. Педагог викликає ще одну дитину і пропонує їй посадити на місце того, у кого є виголошене педагогом буква, наприклад, «Посади з буквою М».

3. На «Азбучній таблиці» (чи на класній дошці) поставлено 7—8 букв, наприклад: м, а, о, и, с, м, н, л; пропонується всім придумати і викласти в «Папці з буквами» слова з цих букв. Через 3—4 хвилини перевіряють, хто правильно склав найбільше слів.

4. Вихователька стає перед гру-

пою і без звуків, лише виразно артикулюючи, ніби вимовляє слова; діти уважно дивляться на вихователю і складають в «Папці з буквами» ці слова.

Ігрові моменти слід часто використовувати на заняттях з грамоти.

Б. Заняття з письма (за даними експериментальної роботи)

Дітям шести років важко орієнтуватися в розлінійованих зошитах. Тому вихователю рекомендується ще до занять у зошитах дітей на початку двох рядків каліграфічно написати ті букви, що мають застосовуватися на черговому занятті.

Не роздаючи дітям зошитів, педагог, використовуючи відповідно розлінійовану дошку, докладно пояснює, як пишеться буква. Після цього роздає зошити, пише на дошці елементи букви і пропонує писати їх у зошитах. Не затримуючись на елементах, переходить до писання букви в цілому. Спочатку пишуть 4—5 букв окремо, а потім по дві, по три, чотири з'єднано, щоб виробити у дітей звичку писати суцільно, не відриваючи руки після написання кожної букви.

Під час письма педагог уважно стежить за тим, щоб кожна дитина правильно сиділа, правильно тримала зошит і ручку, правильно писала букву. Якщо дитині важко дається письмо, слід взяти її руку в свою і допомогти написати дві-три букви, супроводячи цей процес необхідними поясненнями. Дітей, які мають нахил писати лівою рукою або справа наліво чи дзеркально, треба тримати під постійним наглядом.

Для розвитку координованих рухів пальців корисно практикувати «писання» в повітрі: діти підносять руку, педагог стає збоку, і за його вказівками всі разом виводять в повітрі відповідну букву.

Після 10—15 хвилин писання слід обов'язково робити фізкультурні

паузи: діти стають біля столиків і під команду педагога виконують кілька рухів руками, зокрема пальчиками. При цьому хором декламують віршик:

Ми писали,
Ми трудилися.
Наші пальчики стомилися.
А щоб краще нам писати,
Треба пальчики розм'яти.

Крім букв, на кожному занятті діти пишуть слова в формі пояснювального диктанту: спочатку проводять усний аналіз, потім пишуть або спочатку пишуть, а далі колективно перевіряють. Писання слів рекомендується супроводити тихою вимовою, але так, щоб не створювати шуму.

Слід практикувати списування з друкованого і скорописного тексту, але не допускати механічного копіювання по буквах. Треба привчити до того, щоб дитина слово чи коротке речення прочитала, запам'ятала і писала, не дивлячись на текст, який списує. Написавши, нехай перевірить читанням, а потім порівняє з тим, що написано на дошці чи викладено на «Азбучній таблиці».

На заняттях з письма, крім писання пером, слід практикувати писання олівцем друкованими буквами у спеціальних зошитах. Писання друкованими літерами сприяє засвоєнню техніки читання і техніки письма. Писання олівцем може тривати 5—10 хвилин і то наприкінці заняття.

На заняттях з письма корисно показувати роботу тих дітей, які пишуть найкраще і найакуратніше. На початку тижня можна виставляти на два-три дні зошити двох-трьох дітей.

Як заняття з письма, так і заняття з читання повинні проходити завжди організовано: до них треба готувати все заздалегідь, вчасно починати і вчасно закінчувати, не допускати порушень встановленого на заняттях порядку, привчати дітей дорожити кожною хвилиною. Цього вимагатиме від них школа і життя.